

Om kjelebaner på Nordstrand og i byen

Arne Sunde

Kjeglespillet hører fortiden til i Norge, men vi tar opp emnet fordi vi også har minner om kjelebaner og -spill her på Nordstrand. Først noe generelt om spillet og banene som hørte til.

Hva er så en kjelebane og et -spill? Litt enkelt kan vi vel si at kjeglespillet var en

forløper til nåtidens mer avanserte bowlingspill. Det foregikk på en bane gjerne med et tregulv som kunne være bortimot 30 meter langt og den kunne være åpen eller overbygget med eller uten vinduer langs selve banen. Det hørte også med et rom eller en paviljong i den ene enden der man (les

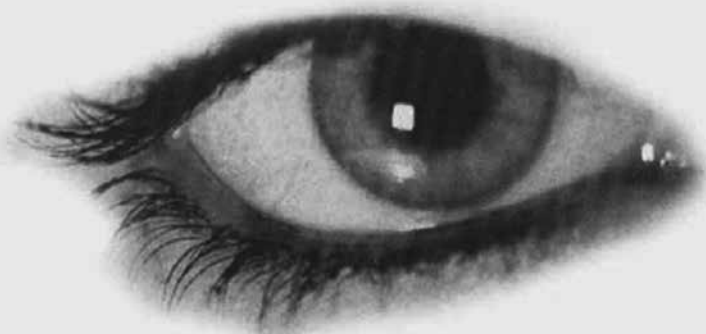
Erik Werenskiolds pennetegning av en folkelig kjelebane gir et godt inntrykk av den fortettede spenningen det kunne være når spillet kanskje dreide seg om en større pengeinnsats. Originalen finnes på Nasjonalgalleriet og tegningen er gjengitt fra Byminner nr 1/1984 etter tilatelse fra Oslo Museum/Bymuseet.

herrene) oppholdt seg under spillets gang, gjerne med drikkevarer som inneholdt alkohol. Kvinnene var selvfølgelig(!) opptatt med hjemlige sysler. De overbygde banene kunne være alt fra enkle, nærmest skurlignende, til de mest forseggjorte med bl.a. utskjæringer og rik dekor. Det gjaldt å imponere på alle måter for de av byens rikeste som hadde økonomisk evne og eiendomsstørrelse slik at en bane kunne anlegges der. Det er primært de overbygde banene jeg kommer inn på her, for det er vanskelig å få oversikt over en bane i det fri, som det nok kan ha vært mange flere av, også her på Nordstrand.

Spillereglene var ikke helt like overalt, men spillet gikk ut på at det ble satt opp opp-til 9 kjebler i ene enden og at man så veltet dem ned med en trekule som ble kastet/trillet fra den andre enden. Den ene kjeblen som

ble kalt kongen var noe høyere enn de andre og poengberegning ble foretatt ut fra hvor mange kjebler som veltet etter et kast og også ut fra hvordan de kunne være plassert i forhold til kongen.

Spillet kom nok til Norden med middelalderens munk, men etter hvert overtok så de høyere lag i samfunnet det som en selskapslek og derfra ble det etter hvert også populært blant vanlige borgere. Utover på 1700-tallet ble det bygget en del åpne baner og så på 1800-tallet blomstret virkelig spillet opp med et stort antall kjeblebaner i Christiania og omegn. Det startet stort sett med private baner på de store løkkeeiendommene som lå utenfor bygrensen, men etter hvert så ble det alminnelig at kroer og skjenkesteder i byen fikk laget både en og to baner for å trekke flest mulig kunder. De forskjellige stedene

Briller

Kontaktlinser

Synsundersøkelse

Lambertseter
UR& OPTIKK Lambertseter
Senter

Timebestilling

22 28 02 41

kunne også overgå hverandre med fine premier, den største noensinne var på banen i Møllergaten 1 i desember 1856. Der ble det satt opp en levende hoppe som første premie og tilstrømmingen sprenget alle grenser. Det ble nok også spilt hasard på enkelte steder, selv om dette var strengt forbudt. I Sverige er det dokumentert at politiet grep inn og det ble satt opp regler for kjeglebanedriften, men vi kjenner ikke til dette her, selv om spillgalskapen var stor på slutten av 1800-tallet.

På begynnelsen av 1900-tallet tapte spillet sin popularitet etter hvert og stort sett alle kjeglebaner ble da revet. Vi har noen unntak, også her på Nordstrand, som vi skal komme tilbake til i det etterfølgende.

Den tidligste banen vi konkret kjenner til, utenfor bygrensen til daværende Christiania, var nok den private på løkken Sommerro i den nåværende Dronningparken, allerede i 1778. Omtrent samtidig lå det visstnok også en offentlig bane nede på daværende Saugbanken, nå Jernbanetorget.

Av senere store og kjente anlegg kan vi nevne følgende:

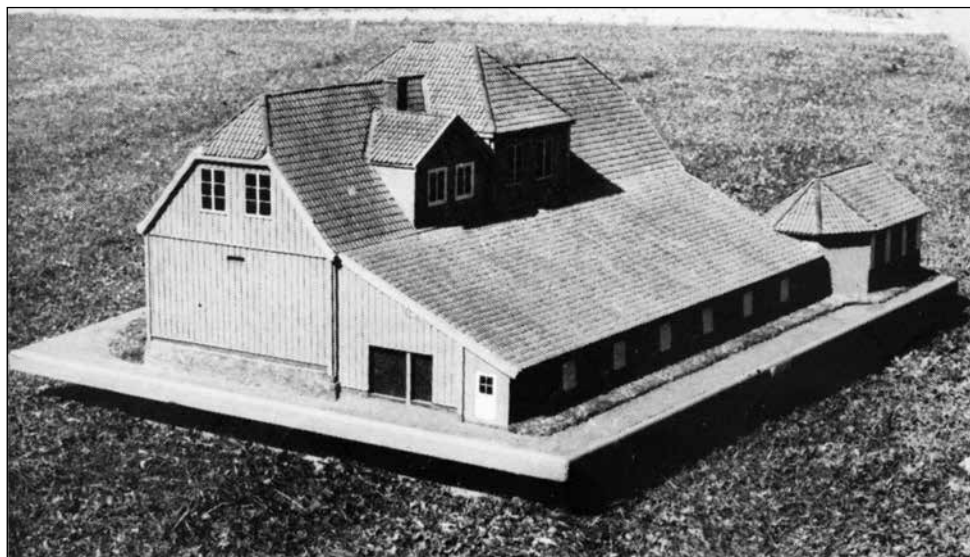
Kjeglebanen på Wessels plass

På nåværende Wessels plass, som har en artig historie, lå det i sin tid et flott hus med adresse Akersgaten 25, med et praktfullt hageanlegg nedover mot Nedre Vollgate. Før det ble reist, var det en liten fjellknaus her med navn Bukkeberget. Da Kong Christian IV avvirket gamle Oslo ved Alnas utløp i fjorden og fikk anlagt Christiania i 1624, ble det også bygget en byvoll av jord i 9 meters høyde. Den gikk fra Pipervika (jfr Øvre og Nedre Vollgate) over mot nåværende Karl Johans gate og videre stort sett langs nordsiden av den nedover mot indre del av Bjørvika, der Østbane-stasjonen nå ligger. På Bukkeberget ble det plassert en av de 6 bastionene som var på vollene, som

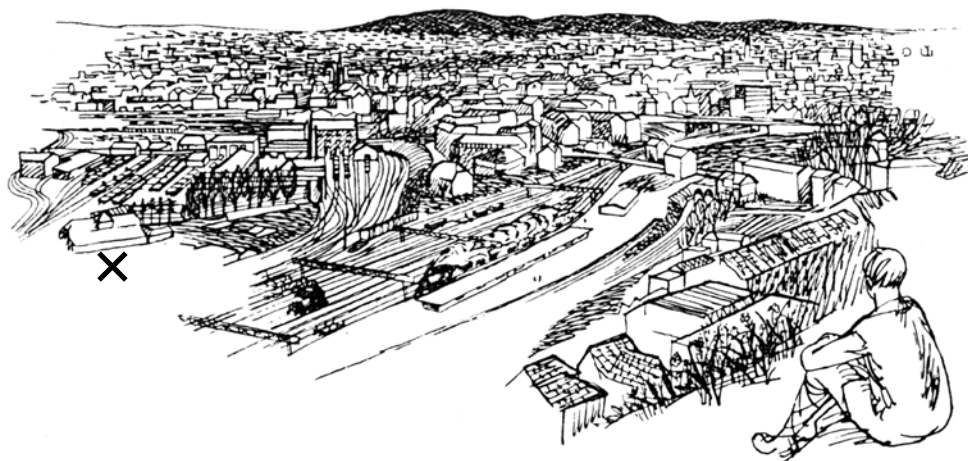
ble revet allerede etter snau 100 års tid, bl.a. pga den artilleritekniske utvikling. Det som er interessant i vår forbindelse er at i hagen lå det en overbygget kjeglebane nedover langs der sørveggen av Stortingsbygningen er. I forbindelse med byggingen av Stortinget i 1861 – 66, ble forøvrig hele eiendommen i Akersgaten 25 revet. Omkring 1880 ble også restene av den lille fjellknausen sprenget bort og parkanlegget som ble Wessels plass anlagt. I 1891 ble så bysten av ham satt opp der og plassen navnsatt etter dikteren.

Kjeglebanen på Sørenga

En annen bane som fikk stå helt til begynnelsen av 1960-tallet var den som lå i tilknytning til Thor Olsens arklåve på Sørenga. Arken, dvs 2. etasje, var innredet til sommerbolig. Det var forbudt å bygge bolighus på løkkene den gang de ble annektert av rike byborgere, men forbudet ble omgått ved at man bygget på en sommerboligdel oppe på et uthus, vanligvis låven som var stor nok. Den kjente kjøpmannen og legatstifteren levde fra 1786 til 1868 og ennå har vi Kjøbmand Thor Olsens barnehage (tidligere Stiftelse) på den gamle gården Sandakerbakken i Sandakerveien 63, foruten Thor Olsens gate som minner etter ham. I 1823 kjøpte han daværende Niels Wigwærings plass, dvs nåværende Sørenga. Den flotte arklåven ble bygget i 1825 ved ruinene av den gamle kongsgården ved siden av Maria kirken. Langs langsiden ut mot sjøen var kjeglebanen anlagt inntil låveveggen. Ruinene etter kirken og kongsgården var jo stort sett helt overdekket av jord fra 1620-tallet, i og med at området ble lagt ut som en del av Akershus festnings såkalte takmark. Som et ledd i naturallusholdningen hadde man jo bymarken for borgerne og altså takmarken for festningen. Det sies at kjeglebanen var en av de flotteste ”løkke-

Den flotte modellen av Thor Olsens arklåve med kjeglebanen og spillepaviljongen i forkant befinner seg på Oslo Museum/Bymuseet. Bildet er fra Byminner nr 1/1984 og gjengitt med tillatelse fra museet.

På en tegning fra 1950 ser vi arklåven (merket med et kryss foran) i venstre bildekant. Noen husker nok fortsatt synet av låven som dukket opp til venstre foran lokomotivverkstedet på Sørenga, da man rundet svingen nedenfor Sjømannsskolen og fikk utsyn over byen. Det store huset med valmet tak i splitten mellom jernbanesporene, omtrent midt i bildet, er Saxegården som ennå står. Det er bygget på grunnmurene av den gamle middelaldergården med samme navn.

Bildet er fra Gerhard Fischers bok OSLO UNDER EIKABERG, som ble utgitt av Oslo Kommune/Aschehoug i 1950. Boka ble utgitt i forbindelse med det stipulerte 900 års jubileet for Oslo by og bl a utdelt til alle skoleelever i byen. Senere er jo årstallet for bygrunnleggelsen fastsatt til år 1000 e Kr., slik at vi feiret byens 1000-års jubileum i år 2000, bare 50 år etter 900 års jubileet.

banene” i Christiania og omegn. Thor Olsens selskapelighet her var stor, bl.a. i det tilstøtende flotte spillehuset som var bygget i bindingsverk. På grunn av beliggenheten rett syd for Jernbanens verksted fikk arklåven ligge i fred i 137 år til de arkeologiske utgravingene i 1961 - 63 av kong Håkon V Magnusssons kongsgård og Mariakirken foregikk. Da ble ruinene frilagt og området ble parkmessig arrondert.

Den ombygde kjeglebanen på Sandaker

Den ligger i Åsengaten 21 og ble bygget i 1860 da Gumerius Pettersen var eier fra 1856 – 92. Den er imidlertid bygget om til barnehage i dag under navnet Åsenhagen. Eksteriørmessig har den beholdt lengden, men den er jo totalt ominnredet. Den kalles fortsatt ”Kjeglebanen” og er en del av den gamle løkkeeiendommen Halfdansborg som fortsatt er delvis bevart. Torshov kirke er forøvrig nærmeste nabo.

Kjeglebanen på løkken Rolighed/Langaardsløkken

La oss ta med en bane til i Christiania/Oslo før vi går over til Nordstrand, nemlig kjeglebanen på løkken Rolighed. Den er så vidt jeg vet, Oslos eneste gjenværende i sitt slag og fortjener ikke minst av den grunn noen ord.

Hvor var så løkken Rolighed? Den ligger i nåværende Professor Dahls gate 32, der Norsk Revmatikerforbund nå leier eiendommen av Oslo Kommune som kjøpte den i 1964. Løkken var utskilt fra Frogner hovedgård og det parkmessige anlegget rundt den flotte hovedbygningen kalles nå Youngsparken etter tidligere eier. Murvillaen i nyrenesansestil ble for øvrig bygget i 1896 av Langaardfamilien, som er kjent som grunnlegere av Frydenlund bryggeri.

Banen ble restaurert i forbindelse med en bevaringsplan i 1987. Den ble bygd ca år 1800 og som en relativt tidlig privat bane ble den oppført av solide materialer. Det er også årsaken til at den ble stående helt frem til den høyst nødvendig restaureringen.

Så over til Nordstrand. Så vidt jeg vet har det i sin tid vært minst tre innebygde kjegle-

Kjeglebanen tar seg imponerende ut der den ligger oppe på en høy mur ut mot Schives gate/ Briskebyveien. Vi ser også et interiørbilde. Bildene tatt av Arne J Lunde i september 2009.

baner her, men har det vært fire eller ennå flere? Jeg hører i så fall gjerne tilbake om det. Det var i et hvert fall tre på selve fastlandet, men det lå en på Malmøykalven i sin tid og også en på selve Malmøya. Jeg har lite informasjon om disse to siste, men nevner det jeg vet. Først:

Kjaglebanen på Malmøykalven

Denne banen ble i sin tid oppført av kjøpmann Lars Semb (1822 – 1891), bosatt i Kristiania, en gang etter at han kjøpte den nordvestre del av øya i 1880 og utvidet eiendommen i 1889. Formålet med kjøpet var å ha et sommersted for familien, som tilbrakte årene der fra medio mai til primo september. Det var daglige anløp av det lille dampskipet Ellida i sommertiden. Semb bygde flere villaer der ute og selskapslivet florerer utover i 1880-årene og delvis også etter hans død i 1891. Foruten de nevnte villaene for bekjente, var det våningshus, stall, stabbur (som fortsatt står), drivhus og altså en kjaglebane. Landstedet ble drevet som et lite gårdsbruk med en til to kyr, en hest og sauer og høns. Det var en fastboende husmann som ivaretok denne driften året rundt.

I Historielagets utmerkede årbok for 1984, Malmøyboka, (som dessverre er utsolgt) som ble utgitt i anledning Malmøyas Vels 100 års jubileum 24.8.1984, har bl.a. Edvard Barth en artikkel om Malmøykalven (s 160 – s 165) og her det også et fotografi av den ca 19 m lange banen som lå nordøst på øya. Den kunne imidlertid da bare sees som et sementert hellebelagt spor bortover i gresset. Som sagt ble nok banen anlagt en gang tidlig i 1880-årene, men hvor lenge den var i funksjon, er uklart. Etter Sembs død i 1891 sluttet enkefru Semb etter hvert å feriere der og hun solgte videre i 1896. Kjaglebanen var nok i bruk i det det

kom i drift et offentlig friluftsbad og restaurant fra ca 1898 til bortimot 1910 da konkursen kom.

Kommunen kjøpte eiendommen i 1915 og fra 1916 var det tuberkuløse barn som var på sommeropphold her. Jeg vil anta at kjaglebanen ble revet ca 1915/16, hvis den da i det hele tatt var overbygget og ikke bare en bane ute i det fri. Sembs eiendom var jo et sommersted og kanskje lå banen ute i det fri? Jeg har dessverre ikke fått tatt en befaring på ”Kalven”, så dette er en antagelse. At jeg vurderer en eventuell riving av et overbygg da, var at villaene ble delvis ombygd for sitt nye formål på denne tiden. Det ble opptil 130 sengeplasser etter ombyggingen og over 20 av personalet fra Ullevål sykehus var her årlig i omtrent 25 år, sammen med barna frem til siste verdenskrig, men det er en annen historie.

I Gunnar Pedersen bok nr 5 i serien NORDSTRAND OG ØSTENSJØ FØR OG NÅ som ble utgitt i november 2012, er det også en interessant artikkel om ”Livet på Malmøykalven i 1880-1890-årene”, der bl.a. kjaglebanen blir nevnt.

Var det også en kjaglebane på selve Malmøya?

Denne har jeg lite belegg for, men opplysningene er ut fra følgende. Det finnes en artikkel fra 1893, der den da 80 år gamle forfatteren Sofie Caroline Tischendorf skrev om sine barndomsminner fra selve Malmøya. Hennes far var sjøkrigskommissær Gabriel Hetting som kjøpte Malmøya i 1810 og deres hus var vel det første sommerhuset på øya. I Steinar Kjærheims artikkel i Malmøyboka blir også kjaglebanen nevnt på side 39. Fru Tischendorf var født i 1813, så erindringene må være fra slutten av 1810-årene og utover i 1820-årene. De er på et par A 4 sider, men det er en setning som jeg tar tak i: ”Efter Spadsers-

turen morede man sig paa Kjeglebanen, og naar Gæsterne i store Seilbaade stak ud fra Bryggen fik de Salut,". Hvor denne banen lå eksakt vet jeg ikke, men det har nok vært en bane som ikke har vært overbygget og lå like ved Hettings hus som fortsatt står på øya. Han hadde også et batteri med 8 kanoner foran huset, derav salutten.

Det var jo nok med en flat strekning der kulene kunne rulles mot de oppsatte kjeglene i den andre ende fra utkastplassen. Lengden kunne sikkert også variere, så kanskje har det vært flere slike enkle utendørsbaner i vårt distrikt i sin tid? Det krevdes jo bare et kjeglesett og kuler og et passende flatt sted som kulene kunne trilles på. Lengden på banen kunne jo også variere sterkt.

Kjeglebanen på Nordstrand Bad

Denne banen hadde en kort levetid som kjeglebane i det den ble oppført i 1899 og ble vel lagt ned som bane da store deler av bygningene for øvrig brant ned om kvelden 10. august 1914.

Nordstrand Bad ble først bygget rundt 1890 og foruten badehus nede ved sjøen ble det oppført flere større bygninger på nedsiden av Mosseveien som gjorde en stor sving her. Vi ser ennå plassen der veien gikk før, rett nordvest for der Furubråtveien tar av. Området der badet lå, ble kjøpt av en trelasthandler Sørensen i 1888, og ved finansiell hjelp fra Christiania Bryggeri fikk han reist bygningene. Selvfølgelig skulle da bryggeriet ha monopol på ølomsetningen. Sørensen hadde først fått bygget Fageraas i Vingolfveien 12 (Byes pensjonat fra 1932 – 41) som Nordstrand Sanatorium og trengte plass for en badeanstalt nede ved sjøen, samtidig som det også ble oppført en restaurant. I 1899 overtok en ny eier, Karl A. Pedersen, badet som nå fikk sin storhetstid en i 10 års periode. Det ble bygget teater-

konsertsal, foruten festivitetslokaler, rutsjebane og endelig da også kjeglebanen som er vårt hovedanliggende i denne forbindelse. Driften førte med seg meget liv og røre og etter gjentatte naboklager opp gjennom årene, ble så stedets øl- og vinrett inndratt i 1909. Nordstrand Vel var svært aktive i denne prosessen og sogneprest Ole Moe som også var meget engasjert i en avvikling av denne, var svært fornøyd med utfallet. Bryggeriet overtok badet, men da det ønsket å selge, kjøpte fire nordstrandsmenn det for egen regning og Vellet fikk overtatt eiendommen i 1912. Da bygningene brant et par år senere, fikk Vellet full disposisjonsrett over eiendommen under bestemte klausuler, men det er en annen historie i denne forbindelse.

Et artig forhold er det at på kartet: "Nordstrand Sogn Villastrøk" som ble utarbeidet av Nordstrand Vel på grunnlag av "Aker Opmålingsvesens karter 1932" står kjeglebanen fortsatt tegnet inn parallelt med og nedenfor daværende Mosseveiens løp. Ved en synfaring nå nedover i bakken til badet, finner vi fortsatt på høyre hånd en steinmur som tilsvarende en kjeglepanelengde. Det er nok en del av grunnmuren til banen. Plasseringen i terrenget passer også med kartet. At man kan stole på at banen ennå sto i 1932, er kanskje tvilsomt. Et forhold som da er rart, er at kjeglebanene hos Scheibler og på Ljabru gård som begge fortsatt sto på denne tiden, ikke er inntegnet på kartet som for øvrig er detaljert nok. Når banen på badet så ble revet, skulle jeg gjerne ha visst. I den forbindelse har vi fått følgende opplysninger:

Veivokter Marius Olsen kom til Nordstrand i 1909 sammen med sin kone Olga og etter hvert fikk de seks barn. Den ene datteren, Magnhild, ble for øvrig senere ansatt som postekspeditør på Nordstrand postkontor på jernbanestasjonen i mange år. Familien bodde først oppe i nærheten av politistasjo-

nen, men flyttet senere en gang ned i kjeglebanen, der rommene ble lagt på rekke og rad etter hverandre på en banens langstrakte form. Fru Olsen, som også drev melkebutikken (huset er nå revet) på nedsiden av Mosseveien der Nordstrandveien kommer ned, var dessuten billetrise på badet og holdt oppsikt med badegjestene. Hun avleverte forøvrig oppgjøret regelmessig til Bernhard Øye som var badets kasserer.

Kjeglebanen på Skovheim

Denne lå i Ekebergveien 210 på familien Scheiblers eiendom plassert parallelt med Ekebergveien og ut mot den senere anlagte Lindbäckveien, rett øst for der nå barnehagen holder til. Boktrykker Hermann August Scheibler (1854 – 1929) kjøpte den davæ-

Vi ser et gammelt og dårlig eksteriørbilde av banen på Skovheim.

rende eiendommen Lysbraaten i 1886 og døpte om stedet til Skovheim som vi vet. Det nåværende stilige våningshuset ble for øvrig oppført i 1912 etter at det gamle fra 1880 ble revet etter diverse ombygninger i mellomtiden.

Vi ser inn mot Skovheim fra Ekebergveien, der Lindbäckveien går inn til høyre. Kjeglebanen lå et stykke inne på eiendommen bak barnehagen som vi ser til høyre i bildet. Det siste stykket av Lindbäckveien fra Tyslevveien ble forøvrig ført frem til Ekebergveien først i 1950-årene, slik at det var felles gjerdelinje med eiendommen "Evalds Minde" i Ekebergveien 212. Det er jo den flotte gule villaen med grønn vindusbelistning fra 1899 på sydsiden av krysset. Den fikk fortjent Nordstrand Vels miljøpris i 2001.

Det som er bevart av synlige minner om banen er kjeglene, som ble skjenket til Bymuseet i slutten av 1970-årene, da familien solgte Skovheim.

Banen som ble bygget så sent som i 1901, ble revet i slutten av 1970-årene etter at den nok ikke hadde vært så meget i bruk. Dette basert på bl a følgende utsagn fra byggherren i 1911: ”1901 blev der bygget en Kegelbane, som hidtil ikke har faaet den Anvendelse og Paaskjønnelse som den fortjener”. Kjeglespillets popularitet opphørte jo på begynnelsen av 1900-tallet.

Et annet minne er et dårlig interiørfotografi, der vi på en bjelke over utkastlinjen kan lese følgende med gotiske bokstaver:

Velkommen enhver. Den Glade især.

Det har muligens stått ”Vær” foran velkommen, men ordet er i så fall utenfor fotografikanten. Under står det nok en linje, der første ord er svært vanskelig lesbart ut fra bildet, men det står nok:

”Julens beste spill”

Hva setningen henspiller på vet jeg ikke, men vi vet at Scheibler dannet en munter vennekubb fra nabolaget med navnet ”Club de Nuit”, som møttes til bl.a. kjeglespill. I og med at banen sto så lenge, huskes den nok fortsatt av eldre nordstrandbeoere. Tenk om den hadde vært bevart!

Kjglebanen på Ljabru Hovedgård

Den siste banen vi skal ta for oss har vi fortsatt godt synlige spor av, i og med at grunnmuren ligger der den dag i dag. Kasteplassen er lengst bak i bildet. Vi ser vestover og kan skimte husene på gården til venstre i bildet.

Banen som ble bygget før Scheiblers, ligger i lia overfor Ljabru hovedgård og hørte til gården. Den ble nok anlagt en gang mens garver I P Rasch var eier av gården fra 1831 til 1868. På en kroki (en skisse eller et forenklet kart) fra 1869 er banen tegnet inn. Han hadde jo også sin private skytebane på det såkalte Skytebanejordet som lå der blokkene i nedre del av Ekebergveien ligger, nedenfor endeholdeplassen for Ekebergbanen på Ljabru. På et par gamle fotografier fra 1870-1880-årene, ser vi også den langstrakte kjeglebanebygningen ligge der øst for den gamle bratte delen, også kalt ”Mær-rapina” av nåværende Ljabrubakken, tidligere ”Den Fredrikshaldske Kongevei”. Kjeglebanen forfalt etter hvert og fikk forøvrigt

sin sørgelige endelighet under krigen 1940 – 45, da den ble revet av den tyske okkupasjonsmakten. Bakgrunnen for rivingen var at den var et altfor godt ”landemerke” i forbindelse med den tyske sperrelinjen som ble anlagt rett i forkant av den i 1943. Kort fortalt så skulle denne siste forsvarslinjen før Oslo stoppe et eventuelt angrep sydfra av de allierte på østsiden av Oslofjorden. Tyskerne begynte å forstå hva utfallet av krigen ville bli, men som det ble antatt skulle ”Festung Norwegen” forsvares innbitt. Anlegget av sperrelinjen som gikk fra Bunnefjorden over til Skullerud langs nordsiden av Ljanselva, baserte seg på en norsk forsvarsplan fra 1879. Med vanlig tysk grundighet hadde de fått tak på den under planleggingen av angrepet på Norge og hadde den med seg i tysk oversettelse under invasjonen 9. april 1940. For øvrig er ennå flere av maskingevær- og skytestillingene godt synlige i området her, akkurat som planen fortsatt er å finne på Forsvarsmuseet.

Under skrivingen av ovenstående ligger det en liten bit av en takstein på bordet foran meg. Den er av glasert sort hollandsk type, akkurat som taket på det flotte våningshuset

på Ljabru Hovedgård. Banen var sannsynligvis rødmalt og hadde altså skikkelig dyr takstein. Garver Rasch ønsket nok også å imponere sine gjester. Jeg fant steinbiten for mange år siden rett utenfor grunnmuren og tok vare på den, så jeg kan vel si nå til slutt at det var den som inspirerte meg til å skrive denne artikkelen.

Kilder:

Reidar Øye Brevik
Bladet Byminner nr 1 1984, utgitt av OSLO BYMUSEUM.

OSLO BYLEKSIKON, 4. utgave 2000, utgitt av Kunnskapsforlaget.

Magnus Hydles bok: NORDSTRAND FØR OG NÅ, utgitt 1942 ved Nordstrand Vels 50 års jubileum. Fabritius & Sønners Forlag.

Finn Erhard Johannessens bok: Utsikt over Nordstrands historie, utgitt i 2000 ved Nordstrand Vel.

Søndre Aker Historielags årbok 1984, Malmøyboka.

Gunnar Pedersens bok fra 2012: NORDSTRAND OG ØSTENSJØ – FØR OG NÅ på Dreyers Forlag.

FLAXEN AS

**Kommisjonær for
Rikstoto og Norsk Tipping**

Ekebergveien 235
Ved 7-eleven på Sæterhjørnet
Tlf: 22 28 17 20

Der annet ikke er angitt er bildene tatt av forfatteren våren 2012.